

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

УДК 159.9+159.923.2
ББК 88.4
К 86

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 11 від 11.06.2014 р.)

Рецензенти:

Гриць А. М. – доктор психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України;
Кологривова Е. І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету.

Авторський колектив:

Лозова О.М., Міляева В.Р., Вакуліч Т.М., Кайріс О. Д., Лебідь Н. К., Нагула О. Л., Піркова О. Д., Подшивайлова Л. І., Подшивайлов М. М., Таран О. П., Тохтамиш О. М., Циганчук Т. В., Бреус Ю. В., Конопля О. А., Макарова Н. М., Рафіков О. Р., Юревич А. Ю.

К 86 Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О.М. – Вінниця: "Віндрук", 2014. – 184 с.

ISBN 978-966-96616-8-5

УДК 159.9+159.923.2
ББК 88.4

©Авторський колектив, 2014
© Лозова О.М. (укладач), 2014

ЗМІСТ

Синергійність наукових досліджень професіогенезу психологів: компетентнісний підхід (О.М. Лозова)	5
РОЗДІЛ 1. КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	
1.1. Компетентнісні виміри професії психолога (Л. І. Подшивайлова, М. М. Подшивайлов)	12
1.2. Етична компетентність психолога-практика (О.Д. Піркова)	32
1.3. Підготовка студентів до просвітницько-консультативної діяльності з формування компетентного батьківства (О.Л. Нагула)	40
1.4. Студентська група як чинник набуття професійної компетентності (О.Д. Кайріс).....	67
1.5. Складові компетенції студентів щодо соціально-психологічних явищ міграції, маргіналізації, асиміляції на українських теренах (О.М. Тохтамиш)	76
РОЗДІЛ 2. ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАБУТТЯ СТУДЕНТАМИ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	
2.1. Розвиток потенціалу особистості студентів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу (Міляева В.Р., Лебідь Н.К., Бреус Ю.В.)	85
2.2. Психосемантичний зміст картини світу професій абітурієнтів психологічних спеціальностей (О.М. Лозова, А.Ю. Юревич)	106
2.3. Лідерські якості студентів-психологів як складова їхньої професійної компетентності (Н.М. Дятленко).....	125
2.4. Особливості формування стресостійності у студентів вищих навчальних закладів (Т.В. Циганчук)	134
2.5. Вікова зумовленість суб'єктивної оцінки стресових подій (О.П. Таран, Н.М. Макарова)	151
2.6. Цінність орієнтації студентів-психологів з різними репертуарами життєвих ролей (Т.М. Вакуліч, О.Р. Рафіков)	157
2.7. Самоактуалізація особистості студента у зв'язку з проявами захисних механізмів психіки (О.М. Тохтамиш, О.А. Конопля)	165

ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ ЗМІСТ КАРТИНИ СВІТУ ПРОФЕСІЙ АБІТУРІЄНТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

*Лозова Ольга Миколаївна,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.
Юревич Анна Юріївна,
магістр психології*

Реалізація професійного вибору сучасної молоді набуває хаотичного характеру та обтяжується випадковістю рішень абітурієнтів, їх непевністю у професійному виборі, інфантильністю мотивів, ідеалізованістю професійних очікувань тощо. Втім, саме успішність професійного самовизначення багато в чому визначає майбутнє особистості в системі соціальних відносин.

У психологічній науці дослідження професійного самовизначення здійснюються за такими основними напрямками: професійні здібності, професійна спрямованість та професійні наміри, професійний вибір та готовність до нього, мотиваційні інтенції до вибору окремих фахів, окремих стильових особливостей та професійний розвиток. В основі частини досліджень лежить поняття про професійну свідомість.

Професійна свідомість – найважливіша категорія, що реально відображає сутність процесу професійного становлення і розвитку фахівця [29]. Вона є репрезентантом усіх аспектів, рівнів, функцій у практичному та теоретичному сегментах професійної діяльності [28]. Н.О. Кучеровська трактує професійну свідомість як «певний ментальний простір, значеннєву репрезентативну структуру, в якій представлена картина професійної діяльності і самого суб'єкта як представника цієї професії» [12, с. 27].

Професійна свідомість – це багаторівнєве комплексне утворення, що містить у собі сформовану професійну картину світу, професійну культуру діяльності, а також мисленнєву діяльність у режимі методологічної рефлексії (розуміння) як внутрішній план свідомості, детермінований властивостями інтегральної індивідуальності, тобто культуру мислення суб'єкта [23, 33]. Найважливішими феноменами професійної свідомості виступають операціональні моделі (образи) суб'єктів професійної діяльності та самого процесу праці як цілісної системи, а також образ Я самого суб'єкта [8, с. 12].

Порівняно недавно почали з'являтися наукові праці, в яких процес професійного становлення вивчається у зв'язку з системою уявлень особистості, рівнем сформованості її індивідуальних образів. У психосемантичних дослідженнях акцентується визначення структури професійної свідомості, яке включає відчуття, думки, ідеї, ідеали, образи, концепції. Саме зі психосемантичного підходу вийшло розуміння професійної свідомості як детермінованої професійною належністю специфіки репрезентації у свідомості світу («образу світу») взагалі та предмета праці, зокрема [29]. Серед такого пласту предметів дослідження привернуло увагу І.Б. Ханіної «професійне бачення світу», те, що конкретно від професії вноситься в образ світу та впливає на його сприйняття – образ світу професії [1, с. 57-59; 27].

Одна з концепцій структури професійної свідомості передбачає два її рівні: рівень досвіду та рівень рефлексії. Рівень досвіду представлено професійними знаннями, програмами професійних дій, професійними мотивами й цінностями, сензитивно-емоційним досвідом. Рівень рефлексії – самооцінкою, саморегуляцією, самоконтролем, самореалізацією, самовдосконаленням, емоційно-чуттєвими компонентами [23, с. 30].

К.О. Міхно зазначає, що вибір майбутньої спеціальності залежить переважно від рівня сформованості індивідуальних образів, уявлень індивіда про ту чи іншу професійну діяльність, що здійснюється на основі розвитку та рівня сформованості професійної самосвідомості. Процес формування і становлення професійної самосвідомості значною мірою зумовлений тими образами, уявленнями, що дають можливість класифікувати, описати та зрозуміти соціально-психологічні феномени діяльності майбутнього фахівця, а також підготувати його до цієї діяльності та самореалізації в ній, у разі вибору її як професійної [17, с. 80].

У психології проблему образу світу та картини світу суб'єкта розглядали О. М. Леонтьєв, Д. Келлі, М. О. Садикова, З. Фрейд, С. Л. Рубінштейн. В українській психології особистості до проблеми картини світу зверталися представники вчинкового підходу. Особистісні особливості картини світу представлені в працях К. О. Абульханової-Славської, О. Ю. Артем'євої, І. М. Бушая.

У працях С. Д. Смирнова проводиться думка про нову категорію, яка може якісно інакше пояснити психологічні феномени є «картина світу», яка позначає можливості систематизації накопичених знань. О. В. Магіровська пише про картину світу як про «ідеальний, цілісний образ світу, що існує у свідомості індивіда у вигляді певної системи кодів» [15, с. 89]. Позицію лінгвістів представляє Ж.П. Соколовська з визначенням картини світу через «сукупність уявлень людини про реальну дійсність» [24, с. 19]. Близьким за змістом визначенням послуговується С.П. Батракова, для якої органічніше розуміння картини світу як «абстрактної матриці цілісного і несуперечливого розуміння людиною певної культурної епохи світобудови як сполученого порядку космосу, природи та історичного буття» [5, с. 83].

Значна частина дослідників вважає поняття «картини світу» та «образу світу» синонімічними. Так, О. Ю. Артем'єва [4] розуміє образ світу як «інтегратор» слідів взаємодії людини з об'єктивною дійсністю. О. О. Леонт'єв, виділяє дві форми образу світу: ситуативний (образ світу, не включений до сприйняття світу, а цілковито рефлексивний, віддалений від нашої дії в світі, зокрема, сприйняття) та позаситуативний (образ цілісного світу, свого роду схему світостворення). Позаситуативний образ завжди рефлексивний, хоча глибина його осмислення, рівень рефлексії можуть бути різними [13].

У процесі онтогенезу зміст картини світу може змінюватись або у напрямку ускладнення, узагальнення (в термінології В.П. Зінченка, реалізуватися «вшир», виходячи за межі раніше відомого змісту, включаючи об'єкт розуміння в ширший контекст та «вглиб», порівнюючи зрозуміле з ціннісними уявленнями суб'єкта [2]), або у протилежному напрямку. Процеси формування та розвитку власної картини світу – це реалізація потреби людини орієнтуватись у світі не лише фізично, а й інтелектуально, на основі аналізу й систематизації отриманої інформації та власного досвіду, переживань, вражень, а також саморегуляція на цій основі поведінки і діяльності. «У людини може бути раціональна картина світу, яку вона будує сама на основі розуму, а може бути цілком ілюзорна міфологічна або ідеологічна – в будь-якому випадку вона виконує функцію орієнтації» [26, с. 7].

Створюючи картину світу, людина збирає факти, добре обґрунтовані гіпотези, розуміючи, що будь-яке знання може бути обмеженим та хибними, а отже постійно рефлексує. «Світ постійно змінюється – адже він пізнаний для нас лише у вигляді нашого внутрішнього психічного образу, і, коли образ змінюється, не завжди легко встановити, вирішити, що змінилось – тільки світ, чи тільки ми, або ж разом зі світом змінилися і ми» [30, с. 222]. Створюючи картину світу, людина може осмислювати себе та своє місце в реальності. Поняття «бачити світ» вбирає в себе також поняття «бачення себе» та «себе в світі».

Картина світу фіксує певний образ світу, який ніколи не буде дзеркальним його відображенням [7]. Саме картина світу акумулює інформацію, що дає людині можливість здійснювати орієнтацію на різних рівнях: від розуміння фізичної будови світу, висновків про його стабільність, безпечність, що зумовлює ієрархізацію цінностей, до рівня стосунків (індивідуальне розуміння щастя, любові, мотивація вчинків та ін.) [10]. Виходячи з такої складності категорії, деякі дослідники вважають, що картина світу є ядром світогляду [22].

Отже, «картина світу» являє собою ієрархізовану систему образів (уявлень про світ і місце людини в ньому), зв'язків між ними і породжувані ними життєві позиції людей, їхні ціннісні орієнтації, принципи різних сфер діяльності. Картина світу служить індивідуалізованою культурно-історичною основою сприйняття, визначає розуміння світу,

своєрідність інтерпретації будь-яких подій і явищ. Картина світу, в порівнянні з образом світу, є менш сталим, гнучкішим до змін утворенням, та може змінюватися з плином життя людини під впливом навколишньої реальності [19].

Ж. П. Соколовська не лише визначає загальну картину світу як «перевірений суспільно-історичною практикою та завірений логікою результат процесу пізнання реальності, адекватний її відображенню в свідомості людини у формі окремих уявлень, понять, суджень, теорій» [24, с. 44], а й говорить про часткові картини світу, в системі яких конкретизуються й реалізуються певні категоріальні структури, в яких свідомість пізнає світ [24, с. 5]. У рамках психології праці проблема картини світу була вивчена Є. О. Клімовим, В. В. Пчеліною, Т. Є. Косаревською.

В роботі О. Б. Орлова, присвяченій розвитку і становленню світу професій, наводиться визначення світу професій як «сукупності видів праці, яку застає кожне наступне покоління людей; набір професій, з яких людина може зробити вибір; дзеркальне відображення наявного в суспільстві розподілу праці [18, с. 6]. Спираючись на дане твердження, можемо трактувати картину світу професій як багаторівневу ієрархізовану систему, диференційовану множину індивідуальних уявлень, що у формі окремих образів професій та зв'язків між ними відображає наявний у суспільстві розподіл праці, акумулює історично-культурний досвід та є співвідсною з актуальним рівнем розвитку конкретного суспільства й особистості. Таким чином, вибір майбутньої спеціальності залежить переважно від рівня сформованості індивідуальних образів, уявлень індивіда про ту чи іншу професійну діяльність, що здійснюється на основі розвитку та рівня сформованості професійної самосвідомості та рефлексивності.

Характеристиками світу професій, властивих когнітивним образам, є складність, позаситутивність та динамічність. Маємо підстави вважати картину світу професій одним з часткових прикладів когнітивних образів об'єкта [11].

Поза тим, що професійна свідомість починає формуватися в процесі усвідомлення професійного шляху і функціонує протягом усієї життєдіяльності, тривалий час професійне самовизначення в основному досліджувалося в контексті учнівської позиції старшокласника (О. В. Ананьїна, В. М. Кормакова). Останніми десятиліттями дедалі більшої актуальності набуває процес розвитку та професійного становлення студента як майбутнього спеціаліста (М. Ю. Варбан, С. В. Васьківська, О. В. Дробот, О. П. Кринчик, О. О. Манчиліна, Л. М. Мітіна, Г. С. П'янкова, О. Д. Черкасова). Більшість цих досліджень присвячена дослідженню та розвитку професійної свідомості спеціаліста конкретної професії. Професійне самовизначення та становлення особистості майбутнього психолога досить широко відображено у дослідженнях вітчизняних психологів (Г. Ю. Любімова, Д. М. Канюков, А. Г. Самойлова, О. М. Стружевська), так само як і особистість та професійний розвиток психолога-практика (Ж. П. Вірна, О. М. Краснорядцева, Н. О. Кучеровська, Н. Ф. Шевченко). Втім, у вивченні онтогенезу особистості як соціального суб'єкта, на нашу думку,

між статусом учня, статусом студента та статусом професіонала пропущено важливий період особистісного становлення – період абітурієнтства.

Таким чином, соціальна значущість дослідження професійного самовизначення абітурієнта та недостатня наукова розробка свідомісних утворень, що впливають на процес вибору професії, зумовлюють актуальність дослідження картини світу професій як продукту становлення професійної свідомості особистості. У цьому напрямі нами було проведено комплексне дослідження структури картини світу абітурієнтів психологічних спеціальностей, результати якого викладено нижче.

Мета дослідження полягала у психосемантичній реконструкції структури уявлень абітурієнтів психологічних спеціальностей про світ професій. Для досягнення мети було сформульовано і вирішено такі завдання:

1. Шляхом теоретичних узагальнень визначити місце картини світу професій у професійній свідомості абітурієнтів психологічних спеціальностей.

2. Визначити наявність зв'язку між структурою картини світу професій та професійною спрямованістю особистості.

3. Встановити зв'язок між рівнем розвитку рефлексивності та особливостями картини світу професій абітурієнтів-психологів.

4. Порівняти специфіку картини світу професій абітурієнтів бакалаврату та здобувачів другої вищої освіти

Теоретико-методологічну основу дослідження склали положення та принципи: культурно-історичної теорії розвитку вищих пізнавальних функцій (Л.С. Виготський); концепції образу світу (О.М. Леонтьєв); психосемантичного підходу до аналізу свідомості (О.Ю. Артем'єва, О.М. Лозова, В.Ф. Петренко); суб'єктного підходу до вивчення психічних явищ (С.Л. Рубінштейн, К.О. Абульханова-Славська); вивчення особистості як активного суб'єкта професійного вибору (Є.О. Клімов, М.С. Пряжніков, Б.О. Федоришин); досліджень із проблем професійного самовизначення та професійної орієнтації (Є.О. Клімов, В.В. Пчелінова, М.С. Пряжніков).

Учасниками дослідження стали 49 абітурієнтів 2013 року, віком 15-45 років, що вступали за спеціальностями «Психологія» та «Практична психологія» до Київського університету імені Бориса Грінченка та Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З них 26 абітурієнтів, що здобували першу вищу освіту (24 дівчини, 2 юнаків віком 15-19 років) та 23 абітурієнтів, що здобували другу вищу освіту (21 жінка, 2 чоловіки віком 20-45 років).

Для проведення дослідження було обрано проєктивні, психосемантичні, профорієнтаційні та особистісні дослідницькі процедури. Рисункова методика «Картина світу» (модифікований варіант Є. С. Романової, О. Ф. Потьомкіної) [21] використана для опредмечування досліджуваного явища, «символічної вербалізації» предмету дослідження, з метою подальшого застосування до них методики семантичного диференціала. Оскільки проєктивні малюнки не були предметом детального аналізу та інструментом профілювання досліджуваних, вважаємо недоцільним наводити опис їх змісту в цій статті.

Застосування методики А. В. Карпова «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» [9] з опорою на теоретичний конструкт «триєдність особистісної рефлексивності» надало відповідь на питання про зв'язок між даною особистісною рисою та картиною світу професій, а отже – професійним вибором.

Для вирішення завдання встановлення зв'язку між картиною світу та типом професійних нахилів і спрямованостей було використано анкету І. Л. Соломіна «Орієнтація»[20].

Семантичний диференціал був складений, спираючись на 20-шкальний СД Ч. Осгуда [16, 44] та 25-шкальний СД О.Ю. Артем'євої [14; 4, с. 60-61], і врівноважений відповідно до тримірного базису «оцінка-сила-активність». З огляду на те, що за основу були взяті індикатори російськомовної методики О.Ю. Артем'євої та з метою уникнення викривлення змісту дихотомій семантичний диференціал також розроблявся російською мовою. Таким чином, СД було складено з 18 дихотомічних шкал-індикаторів, відповідність яких осгудівським факторам представлено в табл.1.

Таблиця 1.

Відповідність індикаторів семантичного диференціала базовими (осгудівським) факторам «оцінка», «сила», «активність»

Оцінка	Активність	Сила
безопасный – опасный	радостный – печальный	простой – сложный
противный – приятный	расслабленный – напряженный	мягкий – твердый
плохой – хороший	сдержанный – эмоциональный	большой – маленький
важный – неважный	быстрый – медленный	бесцветный – красочный
хаотичный – упорядоченный	активный – пассивный	угловатый – округлый

ложный – правдивый	мужской – женский	новый – старый
--------------------	-------------------	----------------

Досліджуваним пропонувалось визначити ступінь прояву якостей, зазначених в дихотомії, за 7-бальною шкалою. Наводимо результати дослідження.

Зміст картини світу професій. Першим кроком для визначення психосемантичного змісту уявлень про світ професій, тобто картини світу професій, було дослідження загальних тенденцій спрямованостей абітурієнтів різних груп. Таблиця 2 наводить основні статистичні величини: середні (Mean), мінімальні (Min) та максимальні (Max) значення, а також моди (Mo) та дисперсії (σ^2).

Таблиця 2.

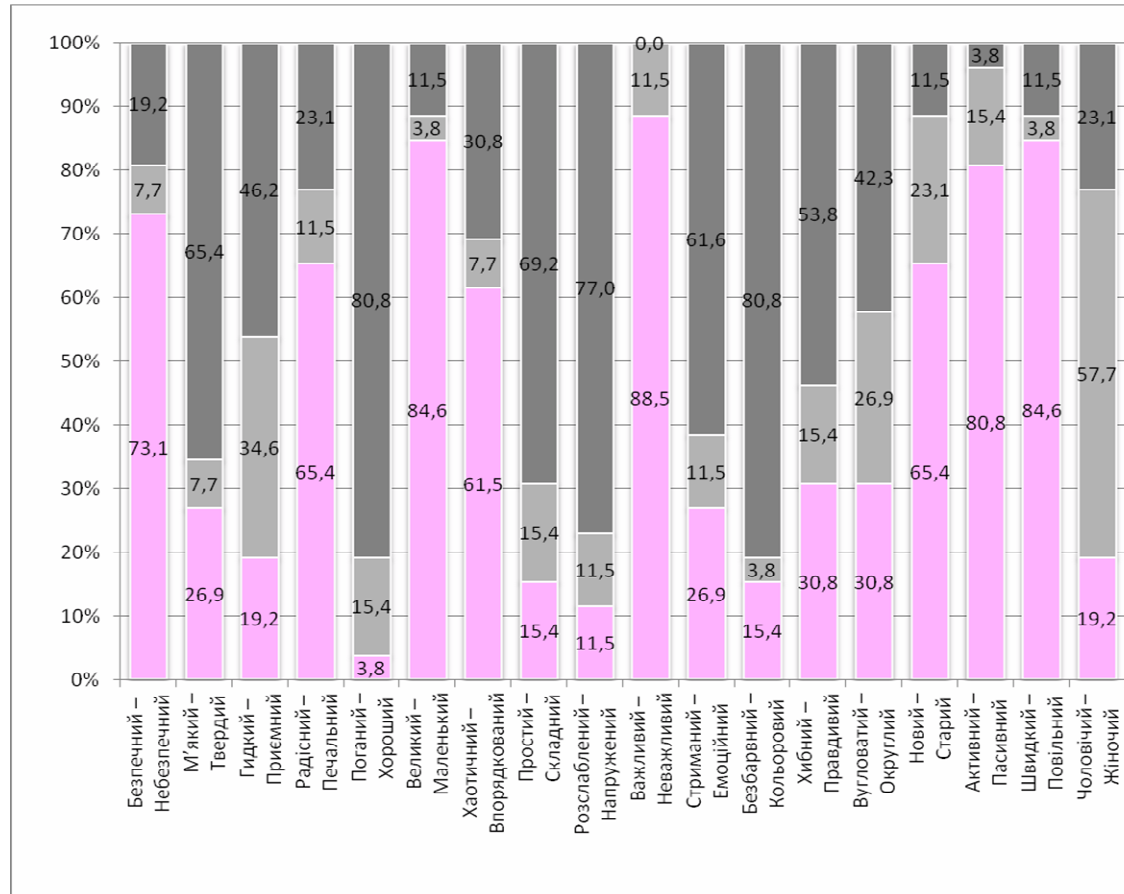
Загальні статистичні параметри індикаторів семантичного диференціала

	Абітурієнти-здобувачі першої вищої освіти					Абітурієнти-здобувачі другої вищої освіти				
	Min	Max	Mean	Mo	σ^2	Min	Max	Mean	Mo	σ^2
Безпечний – Небезпечний	1	7	2,92	2	2,71	1	7	3,09	2	3,81
М'який – Твердий	1	7	4,54	5	2,82	1	7	4	2	4,09
Гидкий – Приємний	3	7	4,62	4	1,61	3	7	5,74	7	2,02
Радісний – Печальний	1	7	3,04	2	2,84	1	5	2,17	1	1,79
Поганий – Хороший	3	7	5,50	6	1,14	1	7	5,39	7	3,07
Великий – Маленький	1	7	1,96	1	2,76	1	6	1,65	1	1,51
Хаотичний – Впорядкований	1	7	3,35	3	3,52	1	7	4,57	7	4,98
Простий – Складний	1	7	5,08	6	2,71	1	7	5,30	7	4,40
Розслаблений – Напру- жений	2	7	5,42	6	2,01	2	7	4,96	6	2,32
Важливий – Неважливий	1	4	1,85	1	1,18	1	5	1,48	1	0,99
Стриманий – Емоційний	1	7	4,85	6	3,98	2	7	5,96	7	1,78
Безбарвний – Кольоровий	1	7	5,54	7	2,58	4	7	6,30	7	0,77
Хибний – Правдивий	1	7	4,62	6	3,37	1	7	5,39	6	2,89
Вуглуватий – Округлий	1	7	4,23	6	3,07	1	7	4,52	4	3,72
Новий – Старий	1	7	2,62	1	2,97	1	7	3,70	4	3,95
Активний – Пасивний	1	6	2,27	2	1,57	1	4	1,65	1	0,79

	Абітурієнти-здобувачі першої вищої освіти					Абітурієнти-здобувачі другої вищої освіти				
	Min	Max	Mean	Mo	σ^2	Min	Max	Mean	Mo	σ^2
Швидкий – Повільний	1	6	2,46	2	2,10	1	7	2,35	1	2,69
Чоловічий – Жіночий	1	7	4,19	4	2,16	1	7	3,48	4	1,72

За результатами первинної обробки даних констатуємо, що світ професій сприймається як важливий та великий, активний та швидкий, безпечний, радісний, хороший, емоційний, барвистий, правдивий, скоріш новий. Таким чином, абітурієнтам обох груп загалом характерна тенденція позитивного сприйняття світу професій. Проте варто зазначити, що для потенційних здобувачів другої вищої освіти світ професій є м'якший, впорядкованіший та старіший.

Розглянемо суб'єктивну картину світу професій абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу психологічну освіту (рис.1).

Рис. 1. Профіль світу професій абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу психологічну освіту

Світ професій абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу освіту, характеризується в основному як дуже великий та важливий, достатньо складний та напружений, дещо хаотичний. Окрім того, світ професій для абітурієнтів бакалаврату абсолютно новий, достатньо активний та швидкий, позитивно забарвлений (дуже барвистий, достатньо радісний, емоційний, досить хороший). Сукупно це дає змогу сприймати світ професій як достатньо безпечний, через його деяку твердість та достатню правдивість. Окрім того, світ професій досить округлий, проте близько чверті респондентів (26,9%) зазначають, що риса опуклості – вуглуватості не має стосунку до світу професій. Серед опитаних амбівалентною є характеристика приємності світу професій. Більшість абітурієнтів (45,2%) визначили його як різною

мірою приємний, в той час, як більше третини опитаних зазначили, що дана характеристика не стосується світу професії. Характеристика чоловічості – жіночності світу професій не виражена та не характерна для світу професій здобувачів, що достатньо логічно для такого абстрактного конструкту.

Для більшості абітурієнтів, що планують здобувати першу вищу освіту, світ професій характеризується достатньою конгруентністю та несуперечливістю, проте «безпечність» та «твердість» складають враження досить вигідного негнучкого утворення.

Розглянемо суб'єктивну картину світу професій абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу психологічну освіту (рис.2).

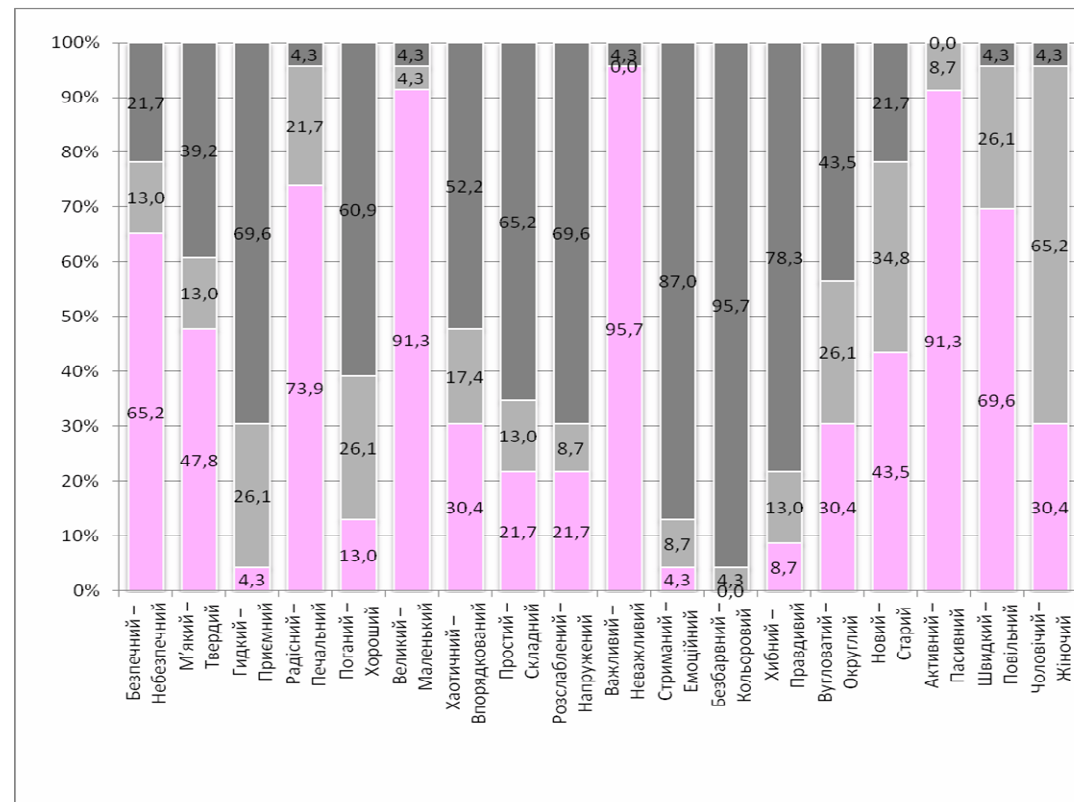

Рис. 2. Профіль світу професій потенційних здобувачів другої вищої освіти психологічної спеціальності

Світ професій для абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу освіту, в основному має полярні, крайні, яскраво виражені характеристики. При чому, ніхто зі здобувачів другої вищої освіти не зазначив серед актуальних характеристик світу професій неважливість, безбарвність, пасивність (як це притаманно здобувачам першої вищої освіти). Для даної групи досліджуваний феномен дуже важливий, великий, вкрай складний, достатньо напружений, проте, напевно в силу особистого досвіду, достатньо безпечний. Світ професій у їхній свідомості закарбований у позитивних асоціатах: дуже впорядкований, дуже приємний, дуже радісний, дуже хороший, дуже емоційний, високо різнобарвний, досить правдивий, напорчуд активний, та швидкий.

Параметри вуглуватості, м'якості та новизни мають неоднозначні показники. Аналогічно зі здобувачами першої вищої освіти, дана група досліджуваних трактують рису «вуглуватість» подвійно: 26,1% респондентів зазначають абсолютну опуклість світу професій, аналогічна кількість респондентів констатують нехарактерність параметру світу професій. Суперечливість параметру «м'якість» світу професій абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу освіту, проявляється в полярних оцінках: 47,8% характеризують його як м'який, а 39,2% – твердий. Більше третини групи (34,8%) не надає значення конструкту новизни, а 21,7% опитаних зазначають рівень новизни як «достатньо новий». Характеристика чоловічості – жіночності світу професій не виражена та не характерна для світу професій цих абітурієнтів.

Таким чином, можемо спостерігати спільні тенденції обох груп вибірки: параметр статі не характерний для світу професій, йому характерне в цілому позитивне сприйняття, насичення його активними характеристиками, підкреслення розмірності (як у плані суб'єктивної значущості, так і в сенсі розміру).

З метою визначення міжгрупових відмінностей ми скористалися U-критерієм Манна-Уїтні (результати підрахунків наведено на рис.3).

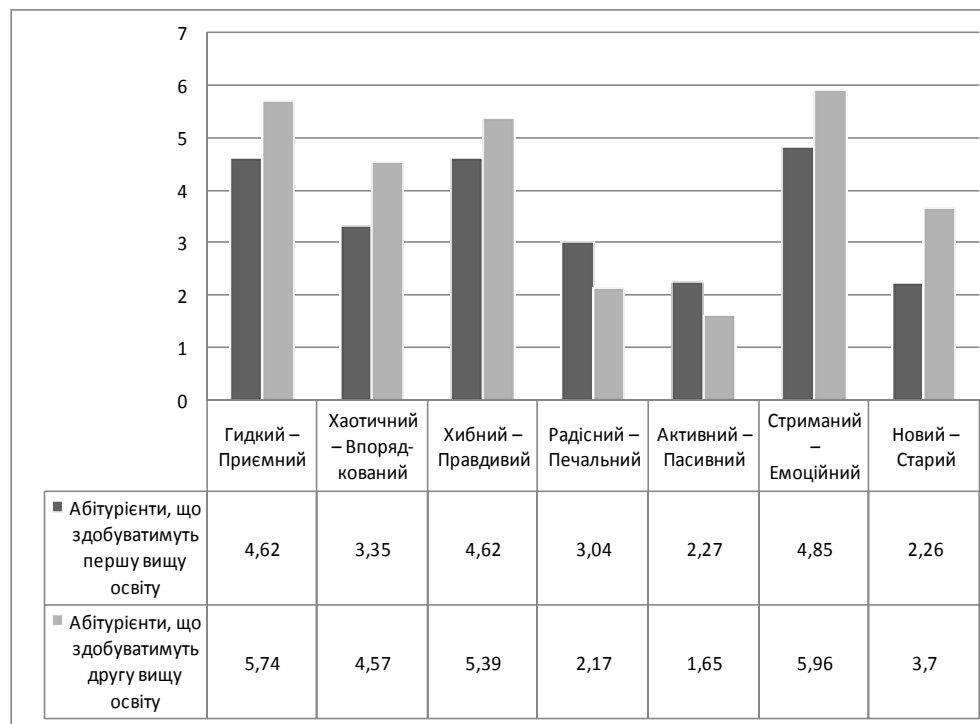

Рис. 3. Порівняння середніх величин статистично відмінних показників оцінки світу професій у двох групах абітурієнтів (U-критерій Манна-Уїтні).

Порівняння індикаторів показало статистично значущі відмінності за шкалою «гидкий – приємний» ($p \geq 0,01$). Шкали «хаотичний – впорядкований», «радісний – печальний», «активний – пасивний», «стриманий – емоційний», «новий – старий» мають відмінності у проявах на рівні тенденції ($p \geq 0,05$). Відмінності за іншими шкалами статистично не підтверджені.

Таким чином, для потенційних здобувачів другої вищої освіти «світ професій» приємніший, ніж для їх молодших колег, та впорядкованіший, скоріш за все, в силу особистісного досвіду, наявності знань про різні сфери діяльності, в тому числі тої, яка характеризує першу спеціальність. Окрім того, тривале володіння інформацією про «світ професій», поглиблена під час здобуття першої вищої освіти, та необхідність її використовувати у професійному житті сприяли кращій її структуризації, що позначилося на шкалі хаотичності. Абітурієнтами, що здобуватимуть другу вищу освіту світ професій позиціонується як старіший, ніж абітурієнтами-здобувачами першої вищої освіти, тож можемо припустити

не лише суб'єктивно оцінювану тривалість побудови конструкту, але й наявність картини «світу професій», яка в абітурієнтів, що вступають на другу вищу, почала формуватись раніше, а отже об'єктивно є більш зрілою.

Абітурієнтам, що здобуватимуть першу вищу освіту, притаманне оцінювання «світу професій» як менш радісного, пасивнішого та менш емоційного, ніж потенційним здобувачам другої вищої освіти. Хоча загалом майбутні студенти бакалаврату описують «світ професій» як помірно радісний, скоріше емоційний, ніж стриманий, все ж вони не мають того запасу позитивних емоцій та вражень, які могли б стримати вплив негативу від стресової ситуації вступу, з якою в основному і пов'язане їх уявлення про «світ професій». Втім, достатня динамічність вказує на змістову мінливість феномену та дозволяє припустити, що описані характеристики, хоча й притаманні абітурієнтам, значною мірою зумовлені ситуативно, і після вступу до ВНЗ зазнають зміни.

Наступним кроком при обробці показників семантичного диференціала стало проведення кореляційного аналізу даних. З огляду на розмірність виділених у вибірці груп (абітурієнти, що здобуватимуть першу та другу вищу освіту) було застосовано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Усі значні ($0,5 < r < 0,69$) та помірні ($0,3 < r < 0,49$) статистично значущі кореляції відображено в Додатках 1 та 2).

При обрахунку кореляції було виявлено статистично значущі зв'язки індикаторів СД серед абітурієнтів першої вищої освіти, наведені в Додатку 1. Зазначимо лише сильні кореляційні зв'язки, коефіцієнт яких $r_s \geq 0,500$. Єдиний прямий сильний зв'язок пов'язує шкали *безпеки* та *новизни* ($r=0,737$, $p \leq 0,05$). Значні за силою кореляційні зв'язки поєднують полюси *радісний* та *активний* ($r=0,637$, $p \leq 0,05$), а також шкали *поганий – хороший* і *розслаблений – напружений* ($r=0,614$, $p \leq 0,01$). Крім того, для абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу освіту, характерний прямий зв'язок між віком та *приємністю* «світу професій» ($r=0,455$, $p \leq 0,05$).

Серед потенційних здобувачів другої вищої освіти також було виявлено статистично значущі зв'язки індикаторів СД, позначені у матриці кореляцій у Додатку 2, серед яких також опишемо лише дихотомії, коефіцієнт сили якої перевищує 0,50, групуючи результати відповідно до загальноновизнаних рівнів кореляцій. Сильний кореляційний зв'язок поєднує шкалу *поганий – хороший* зі шкалами *хибний – правдивий* ($r=0,791$, $p \leq 0,01$) та *гидкий – приємний* ($r=0,721$, $p \leq 0,01$). Доцільно також нагадати, що серед здобувачів першої вищої освіти шкала *хибний – правдивий* обернено корелює зі шкалою *простий – складний* ($r=-0,423$, $p \leq 0,05$).

Спільними для обох груп досліджуваних є зв'язки між шкалами:

1) *Безпечний – Небезпечний* та *М'який – Твердий* ($r=0,503$, $p \leq 0,01$ для здобувачів першої вищої освіти та $r=0,480$, $p \leq 0,05$ для здобувачів другої вищої освіти);

2) «Гидкий – Приємний» та «Безбарвний – Кольоровий» ($r=0,435$, $p \leq 0,05$ для здобувачів першої вищої освіти та $r=0,623$, $p \leq 0,01$ для здобувачів другої вищої освіти);

3) «Простий – Складний» та «Розслаблений – Напружений» ($r=0,660$, $p \leq 0,05$ для здобувачів першої вищої освіти та $r=0,657$, $p \leq 0,01$ для здобувачів другої вищої освіти);

4) «Активний – Пасивний» та «Швидкий – Повільний» ($r=0,674$, $p \leq 0,01$ для здобувачів першої вищої освіти та $r=0,451$, $p \leq 0,05$ для здобувачів другої вищої освіти).

Зважаючи на наведені вище зв'язки, маємо підстави стверджувати семантичну близькість характеристик картини світу професій. Значною мірою безпечність світу професій пов'язана з кінестетичною м'якістю, а приємність – з різнобарвністю, простота – з розслабленістю, а швидкість – з активністю.

Структура уявлень абітурієнтів про світ професій. Враховуючи наявні дані, з метою моделювання та визначення структурного глибинного змісту картини світу професій було проведено факторний аналіз результатів семантичної диференціації поняття «світ професій», попередньо відображеного в малюнку абітурієнтами. За отриманими результатами, у кожній з груп вибірки виділено по 6 факторів, що охоплюють близько 66% дисперсії абітурієнтів-здобувачів першої вищої освіти та близько 65% дисперсії абітурієнтів-здобувачів другої вищої освіти.

Спочатку визначимо фактори в оцінках абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу освіту. До складу першого, однополюсного, фактора, що пояснює 14,3% дисперсії, належать дихотомічні шкали «активний-пасивний» (,912), «радісний-печальний» (,799), «швидкий-повільний» (,774) та «великий-маленький» (,513), що можна узагальнено назвати «Активний».

Другий, однополюсний, фактор (12,3% дисперсії) представлений характеристиками: «розслаблений-напружений» (,883), «поганий-хороший» (,804), «простий-складний», тож узагальненою характеристикою для цього фактора є характеристика «Розслаблений».

Семантика третього однополюсного фактора (11,9% дисперсії) описується категоріями: «безпечний-небезпечний» (,883) та «новий-старий» (,863), які можна узагальнити як «Безпечний».

Четвертий, двополюсний, фактор описує 10,3% дисперсії та містить шкали: «хибний-істинний» (,784) та «великий-маленький» (,700), з одного полюсу, та «простий-складний» (-,702), з іншого. Таким чином, фактор описуємо як «Хибний, проте простий».

П'ятий фактор (8,9% дисперсії) представлений конструктами «хаотичний-впорядкований» (,993) та «чоловічий-жіночий» (,604). Семантику фактора можна експлікувати як «Хаотичний».

Шостий фактор (8,1% дисперсії) представлений дихотоміями «стриманий-емоційний» (,878) та «безбарвний-кольоровий» (,554), які узагальнено дають назву «*Стриманий*». Показники індикаторів «м'якості», «опуклості», «приємності», та «важливості» не знайшли відображення у факторах.

Узагальнюючи параметри факторів, можемо визначити, що структура картини світу професій абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу освіту, амбівалентна та недиференційована. Світ професій для абітурієнтів, що вступають на бакалаврат, активний, проте розслаблений, стриманий, проте хаотичний, хибний, але безпечний. Зміст фактора «Активний» інтерпретуємо двовекторно: через мінливість світу професій, його постійне розширення та збагачення новими професійними образами, окремими деталями структури професійного світу (близьким до даного фактора вважаємо фактор «Хаотичність») та через наявність соціальних інтенцій, спонук до професійного розвитку, через вчинок, певні дії, в т.ч. – здійснення та реалізації професійного вибору.

Характеристики «Розслаблений» та «Безпечний», на нашу думку відображають ставлення абітурієнта до світу професій. Мінливість світу не викликає внутрішньої тривоги та значної напруги через, можливо, нівелювання значущості вищої освіти («працюватиму не за спеціальністю»¹) та можливість переграти (здобути другу вищу освіту, перевестись на інший напрям навчання: «вступаю на психологію, аби потім перевестись на історичний факультет»). Дана мінливість, поруч з недостатньою структурованістю світу професій та однозначною професійною орієнтацією, впевненістю та стабільністю власного вибору, пояснюють фактор «Хибний», а також «Стриманість» абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу освіту, у своєму професійному виборі.

Таким чином, з одного боку, світ професій сприймається досить вільно, не викликає напруги, тривоги. Структура професійного ринку, власні бажання абітурієнтів рухливі, можуть змінюватися, проте вступникам необхідно стримувати свої амбіції, а також регулювати емоційні стани, особливо в період вступної кампанії.

Далі розкриємо зміст факторів абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу освіту. До складу першого, двополюсного, фактора, що пояснює близько 19% дисперсії, належать дихотомічні шкали «гидкий-приємний» (,872), «хибний-істинний» (,687), «поганий-хороший» (,674), «безбарвний-кольоровий» (,655), «вуглуватий-округлий» (,405), з одного полюсу, та шкалою «радісний-печальний» (-,905), з іншого. Даний фактор можна витлумачити як «*Неприємний*».

Другий, однополюсний, фактор (описує 10,7% дисперсії) представлений характеристиками: «простий-складний» (,904) та «розслаблений-напружений» (,829), тож узагальненою характеристикою для цього фактора є характеристика «*Простий*».

---

¹ Із розмови з абітурієнтами

Семантика третього, двополюсного, фактора (10,7 % дисперсії) описується категоріями: «хаотичний-впорядкований» (,798) та «вуглуvато-округлий» (,530) на противагу полюсу, який складає дихотомія «важливий-неважливий» (-,837), які можна узагальнити, як «*Хаотичний, але важливий*».

Четвертий фактор однополюсний (9% дисперсії) і містить шкали «безпечний-небезпечний» (,877) та «м'який-твердий» (,690). Таким чином, фактор описуємо як «*Безпечний*».

П'ятий, також однополюсний фактор (8,1 % дисперсії) представлений конструктами «великий-маленький» (,958) та «м'який-твердий» (,425). Семантику фактора можна експлікувати як «*Великий*».

Шостий двополюсний фактор (7,5 % дисперсії) представлений дихотоміями «чоловічий-жіночий» (,923) та «вугловато-округлий» (-,443), які узагальнено дають назву «*Чоловічий*». Показники «активності», «стриманості», «швидкості» та «новизни» не знайшли відображення у факторах.

Синтезуючи результати факторизації, інтерпретуємо фактор «*Неприємний*» через суб'єктивне сприйняття абітурієнтами, що здобуватимуть другу вищу освіту, попереднього професійного шляху – нереалізованість власних професійних очікувань та бажань, мрій, незадоволеність наявним розвитком кар'єри тощо. «*Простота*» світу професій є відображенням професійного та особистого досвіду та показником впевненості, легкості в орієнтації серед професійних образів, навіть якщо вони ще не набули абсолютно структурованого виду (фактор «*Хаотичний, але важливий*»). Близьким за змістом є фактор «*Безпечний*», для розуміння якого центральною категорією також виступає досвід (професійний та особистісний) абітурієнтів. Розміреність світу професій абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу освіту, більша, ніж у молодших колег. Зміст фактора «*Чоловічий*» та його роль у структурі картини світу професій абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу освіту, нечіткий.

Узагальнивши зміст факторів, констатуємо, що картина «світу професій» абітурієнтів-здобувачів другої вищої освіти характеризується значною розмірністю, широким обсягом, в який включено знання про професійну структуру суспільства. У цьому «арсеналі» абітурієнт легко орієнтується, можливо через спрощену структуру даних, загальну поверхову оцінку різних сфер професійної діяльності. Проте компоненти системи, картини «світу професій» перебувають у певній неузгодженості між собою: дані не завжди узгоджені, створюють певну хаотичність та порушують ідеальність системи. Частина знань мають афективно-негативний характер, що може бути пов'язано з минулим неуспіхом або перепонами, можливо, з нереалізованими дитячими бажаннями чи сучасними амбіціями стосовно нинішнього фаху.

Порівнюючи характеристики світу професій абітурієнтів-здобувачів бакалаврату та другої вищої освіти, можемо констатувати, що в обох групах спостерігаються внутрішні неузгодженості характеристик. Втім, для здобувачів другої

вищої освіти світ більш певний. Обидві групи досліджуваних відзначають певну хаотичність, неузгодженість та неповноту світу професій.

Загалом, нам вдалось визначити статично значущі відмінності у групах вибірки за шкалами приємності, впорядкованості, радісності, активності та емоційності (з яскравішим вираженням в абітурієнтів другої вищої освіти). Окрім того, важливим є зв'язок між віком абітурієнтів та «новизною» світу професій, що дозволяє припустити не лише суб'єктивно оцінювану тривалість побудови конструкту, а й наявність картини «світу професій», яка в абітурієнтів, що вступають на другу вищу, почала формуватись раніше, а отже об'єктивно є менш новою.

Зв'язок характеристик світу професій та рівня рефлексивності абітурієнтів-психологів. У дослідженні ми дотримувались тези про важливість рефлексії у розвитку професійної свідомості загалом та професійних образів зокрема, а також актуалізацію даного компоненту свідомості при здійсненні професійного вибору.

Так, О. В. Дробот тлумачить рефлексію як «базовий компонент професійної свідомості майбутнього фахівця» [8, с. 85], розглядає її як механізм опосередкованого самопізнання, активного особистісного осмислення власної свідомості. С.В. Васьківська та В.І. Андрєєв розкривають значення рефлексії в процесі професіоналізації, вказуючи на роль рефлексивності в усвідомленні актуальної діяльності [3] та прямий зв'язок рівня рефлексивності й рівня професійної майстерності майбутнього фахівця [6]. Маємо підстави припустити, що рефлексія активно забезпечує та супроводжує процес професійного самовизначення, в тому числі і під час здійснення професійного вибору.

Для діагностики рівня рефлексивності абітурієнтів-психологів була застосована методика А. В. Карпова. За допомогою коефіцієнту кореляції Спірмена було виявлено зв'язок між характеристиками картини світу професій та рівнем рефлексивності досліджуваних. Для обрахунку використовувалися два показники рівня рефлексії: в 10-бальній стен-шкалі та 3-рівневій системі оцінки – низький, середній та високий. Результати розрахунків, наведені у таблиці 3, демонструють наявність статистично значущого зв'язку між характеристиками «світу професій» *вуглуватості, активності, швидкості*.

Наявні коефіцієнти вказують на сприйняття високорефлексивними абітурієнтами світу професій як більш округлого, активного та швидкого, а саме, для особистостей з вищим рівнем рефлексивності образ «світу професій» більш опуклий ($r_s = -0,572$, $p \leq 0,01$), швидший ($r_s = 0,401$, $p \leq 0,01$) та активніший ($r_s = 0,397$, $p \leq 0,05$). Усі коефіцієнти вказують на зв'язок середньої сили. Проте слабші зв'язки не виявились, коли для розрахункових точок використовувалась більш диференційована шкала. Незважаючи на те, що відмінності між здобувачами першої та другої вищої освіти зафіксовані лише за шкалою активності, значущих кореляційних зв'язків між характеристиками світу професії та рефлексивністю здобувачів другої вищої освіти не встановлено.

Таблиця 3.

Матриця значущих кореляційних зв'язків рівня рефлексії абітурієнтів першої вищої освіти та характеристик світу професій

Рефлексія		Індикатори СД		
		«Вуглуватий – Округлий»	«Активний – Пасивний»	«Швидкий – Повільний»
Стени	r_s	-,572**		
	p	0,002		
Рівні	r_s	-,553**	,397*	,401*
	p	0,003	0,045	0,042
		** – статистична похибка $p \leq 0,01$	* – статистична похибка $p \leq 0,05$	

Зв'язок типів професійної спрямованості абітурієнтів зі структурою картини світу професій.

О.М. Стружевська, вивчаючи здобувачів другої вищої освіти, зазначала, що тип першої професійної підготовки впливає на ступінь засвоєння знань з нової спеціалізації [25]. Окрім того, загальновідомо, що професійна свідомість формується під впливом засвоєння знань та категорій, властивих професії, та зумовлює сприйняття не лише робочого процесу, але й оточуючого світу. Потенційні студенти бакалаврату ще не мають професійно специфічної системи знань, яка зумовлювала б особливості сприйняття довколишньої дійсності. Тому ми припустили, що специфіка сприйняття зумовлюватиметься професійними «зачатковими інтенціями» – професійними здібностями та спрямованістю – та забезпечуватиме специфічне сприйняття довколишнього світу та формування картини «світу професій».

Для визначення професійної схильності та професійних здібностей абітурієнтів ми використали опитувальник І. Л. Соломіна. Звернімо увагу на зв'язок професійної спрямованості та раніше описаних шкал: рівня розвитку рефлексивності та характеристик «світу професій» – шкал семантичного диференціала. Для цього використаємо рангову кореляцію Спірмена, виокремивши дві групи абітурієнтів відповідно до порядковості потенційної вищої освіти – першої чи другої (табл. 4).

Особи, що мають краще розвинуті аналітичні здібності (традиційно приписувані типу «людина-знакова система», а отже здібні до сигномічних професій) характеризують «світ професій» як напружений ($r_s = -0,419$, $p \leq 0,05$). Помірно швидким «світ професій» сприймають абітурієнти, що здобуватимуть першу вищу освіту, які мають технічні здібності ($r_s = 0,475$, $p \leq 0,51$) та бажання здійснювати виконавську роботу ($r_s = 0,428$, $p \leq 0,05$). Окрім того, для «виконавців» світ професій округліший ($r_s = -0,412$, $p \leq 0,01$). Цікавим видається факт, що абітурієнти, спрямовані на роботу в системі «людина-людина» (яка є основною характеристикою психологічних професій), описують «світ професій» як «скоріше жіночний» ($r_s = -0,566$, $p \leq 0,01$) попри те, що більшість (53,7%) потенційних першокурсників-психологів відмітили нейтральну позицію на даній шкалі семантичного диференціала.

Таблиця 4.

Матриця значущих кореляційних зв'язків індикаторів професійної спрямованості та здібностей абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу освіту, з характеристиками «світу професій»

Професійна спрямованість та здібності		Характеристики світу професій				
		Розслаблений – Напружений	Вуглуватий – Округлий	Швидкий – Повільний	Чоловічий – Жіночий	
Професійна спрямованість	Людина-людина				-,566**	
	Виконавська робота			,428*		
Професійні здібності	Людина-техніка			,475*		
	Людина-знакова система	-,419*				
	Людина-художній образ					
	Виконавська робота		-,412*			

** – статистична похибка $p \leq 0,01$ * – статистична похибка $p \leq 0,05$

Таблиця 5.

Матриця значущих кореляційних зв'язків індикаторів професійної спрямованості та професійних здібностей абітурієнтів, що здобуватимуть

другу вищу освіту, з характеристиками «світу професій»

Професійна спрямованість та здібності		Характеристики світу професій							
		Безпечний – Небезпечний	Гидкий – Приємний	Великий – Маленький	Хаотичний – Впорядкований	Безбарвний – Кольоровий	Активний – Пасивний	Швидкий – Повільний	Розслаблений – Напружений
Професійна спрямованість	Людина-людина		,421*	-,445*					
	Людина-техніка		,446*			,572**	-,453*	-,474*	
	Людина-знакова система	-,538**	,635**						
	Людина-художній образ				-,507*	,487*			
	Творча робота							-,519*	
Професійні здібності	Людина-техніка						-,537**		
	Людина-знакова система								-,416*
	Людина-художній образ					,507*			
	Людина-природа					,591**	-,427*		
	Творча робота		,423*						
** – статистична похибка $p \leq 0,01$ * – статистична похибка $p \leq 0,05$									

Окрім зазначеного, встановлено статистично значущий зворотний кореляційний зв'язок між віком та бажанням виконавської роботи ($r_s = -0,455$, $p \leq 0,05$). Характеристика приємності «світу професій», яка є статистично відмінною у потенційних здобувачів першої та другої вищої освіти, не фігурує у матриці значущих кореляцій абітурієнтів, що вступають на бакалаврат. Проте показники абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу освіту, розкривають дану характеристику як помірно зумовлену спрямованістю до роботи в сигномічних ($r_s = 0,635$, $p \leq 0,01$), техномічних ($r_s = 0,446$, $p \leq 0,05$), і соціономічних ($r_s = 0,421$, $p \leq 0,05$) професіях та здібностями до творчо-управлінської роботи ($r_s = 0,423$, $p \leq 0,05$).

Характеристика, що також є статистично різною в абітурієнтів першої та другої освіти – хаотичність – зворотно пов'язана з професійною спрямованістю до артномічних професій ($r_s = -0,507$, $p \leq 0,01$). Пасивнішим «світ професій»

виражають особи з високим проявом професійної спрямованості ($r_s = -0,453$, $p \leq 0,05$) та здібностей ($r_s = -0,537$, $p \leq 0,05$) в сфері «людина-техніка», а також високим рівнем управлінських здібностей ($r_s = -0,427$, $p \leq 0,05$).

Узагальнення результатів дослідження дозволило сформулювати його висновки:

1. Найважливішими феноменами професійної свідомості є образи суб'єктів професійної діяльності, процесу праці та образ Я суб'єкта. Картина світу професій – багаторівнева ієрархізована система, диференційована множина індивідуальних уявлень, що у формі окремих образів професій та зв'язків між ними, відображає наявний в суспільстві розподіл праці, акумулює історично-культурний досвід, та є співвідсною з актуальним рівнем розвитку конкретного суспільства та особистості. Процес наповнення образами професій картини світу професій починається в дошкільному віці. На момент кінцевого співвіднесення себе та ролі (образу), яскравість та повнота образів, їх кількісні і якісні показники, та взаємозв'язок, що сукупно складають структуру картини світу професій, зумовлюють майбутній професійний вибір.

2. У структурі уявлень про світ професій змістовно тісно пов'язані характеристики безпечності та м'якості, приємності та барвистості, простоти та розслабленості, активності та швидкості. Для абітурієнтів, що здобуватимуть першу вищу освіту, характерна семантична близькість індикаторів безпеки та новизни, радісності та активності, а також поганості та розслабленості. Для абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу освіту, характерні особливі зв'язки: поганості та хибності, гидкості, правдивості та простоти. Абітурієнтам обох груп загалом характерне сприйняття світу професій як позитивного, безпечного. Встановлено зв'язок між приємністю світу професій та віком абітурієнта. Для абітурієнтів, що здобуватимуть другу вищу освіту, світ професій м'якший, впорядкованіший, приємніший та більш старий, що дає підстави для висновку про значне відображення попереднього професійного та життєвого досвіду у картині світу професій. Абітурієнтам, що здобуватимуть першу вищу освіту, притаманно оцінювання «світу професій» як менш радісного, емоційного та пасивнішого.

3. Виявлено зв'язок між структурою картини світу професій та професійною орієнтацією абітурієнта. Особи, що мають здібності до сигномічних професій характеризують світ професій більш напруженим. Помірно швидшим світ професій сприймають абітурієнти, що здобуватимуть першу вищу освіту і мають техномічні здібності та спрямованість на виконавську роботу. Для «виконавців» світ професій округліший. Абітурієнти, спрямовані на роботу в системі «людина-людина», описують світ професій як «скоріш жіночий». Хаотичність світу професій зворотно пов'язана з професійною спрямованістю на артномічні професії. Пасивнішим світ професій вважають особи з високим проявом професійної спрямованості та здібностей до техномічних професій, а також високим рівнем управлінських здібностей.

Перспективним вбачаємо проведення подальших досліджень із залученням абітурієнтів інших спеціальностей, що дозволить перевірити гіпотезу про близькість виявлених характеристик суб'єктам, які обирають для професійної самореалізації соціономічну, зокрема психологічну, сферу професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопов Г. В. Проблема сознания в психологии: отечественная платформа / Г.В. Акопов. – Самара.: СНЦ РАН – СамИКП, 2002. – 206 с.
2. Акопов Г. В. Проблема сознания в российской психологии: учебное пособие / Г.В. Акопов. – М.: МПСИ, 2004. – 232 с.
3. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс / В.И. Андреев. – Казань: КГУ, 1996.– 198 с.
4. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М.: Наука; Смысл, 1999. – 350 с.
5. Батракова С. П. Образ мира в живописи XX века (к постановке проблемы) / С. П. Батракова // Мировое древо. – 1992. – №. 1. – С. 82-108.
6. Васьковская С. В. Психологические условия формирования профессионального самосознания будущего учителя: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Возрастная и педагогическая психология» / Светлана Васильевна Васьковская. – К., 1987. – 19 с.
7. Даниленко В. П. Языковая картина мира в концепции Л. Вайсгербера [Электронный ресурс] / В.П. Даниленко – Режим доступа:
<http://www.islu.ru/danilenko/articles/vaiskart.htm>.
8. Дробот О. В. Психосемантичні особливості професійної свідомості майбутніх менеджерів: дис.... канд. психол. наук: 19.00.01 / Дробот Ольга Вячеславівна. – К., 2009. – 238 с.
9. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А.В. Карпов // Психологический журнал.- 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45-57.
10. Киреев Г. А. О картине мира. Космологическое эссе [Электронный ресурс] / Г. А. Киреев. // Лебедь. – 2008. – № 534. – Режим доступа к журналу: <http://www.lebed.com/2007/art5066.htm>.
11. Климов Е.А. Введение в психологию труда: Учебник для вузов / Е.А. Климов. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
12. Кучеровская Н.А. Психосемантическая структура профессионального сознания практикующего психолога: дис.... канд. психол. наук: 19.11.01 / Кучеровская Наталья Александровна. – К., 2007. — 203 с.
13. Леонтьев А. А. Языковое сознание и образ мира / А.А. Леонтьев// Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – 1993. – С. 16-21.
14. Лозова О. М. Основы психосемантических исследований этнической свідомості: Навч.-метод. посібн. / О.М. Лозова. – Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2007.– 62 с.

15. Магировская О. В. К понятию «картина мира» / О.В. Магировская // Теоретические проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков: межвуз. сб. науч. тр. – Красноярск: КГПУ, 1996. – С. 84-90.
16. Марковская И. М. Программа и методы социально-психологического исследования: учебное пособие / И.М. Марковская. – Челябинск: ЮУрГУ, 2002 – 52 с.
17. Міхно К.О. Структура професійних уявлень і методи їх вивчення / К.О. Міхно // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: КНУ, 2005, – № 22/23. – С. 85-88.
18. Орлов А. Б., Критическая психология в действии: социетальная перспектива [Электронный ресурс] / А.Б. Орлов, Н.А. Орлова // Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – Т. 10, № 1. – С. 150-176. – Режим доступа: http://psy-journal.hse.ru/data/2013/10/31/1283222593/Orlov_Orlova_10-01pp150-176.pdf.
19. Перфильева Л. В. Образ города как пространство значений / Л.В.Перфильева // XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего: межвузовский сборник научных трудов. – Пенза: ПГТА, 2008. – Вып. 10 – С. 212-217.
20. Репьева О. В. Сборник методик для отбора в профильные классы: методическое пособие Алт. краев. центр проф. ориентации молодежи и психол. поддержки населения / сост. О. В. Репьева. – Барнаул, 2007. – 92 с.
21. Романова Е. С. Графические методы в психологической диагностике/ Е. С. Романова, О.Ф.Потёмкина. – М.: Дидакт, 1992. – 256 с.
22. Садыкова М. А. Сопоставление понятий «Картина мира» и «Модель мира»: архетип – миф – религия – наука / М.А. Садыкова // Современные проблемы науки и образования. – 2007. – № 3. – С. 45–57.
23. Самойлова А. Г. Особливості формування професійної свідомості майбутніх психологів: дис.... канд. психол. наук: 19.00.07 / Самойлова Аліна Геннадіївна. – К., 2005. – 208 с.
24. Соколовская Ж. П. «Картина мира» в значениях слов. Семантические фантазии или катахезис семантики / Ж. П. Соколовская. – Симферополь: Таврия, 1993. – 231 с.
25. Стружевская О. Н. Профессиональное сознание будущих психологов в условиях получения второго высшего образования [Электронный ресурс] / О. Н. Стружевская // Сибирский педагогический журнал. – 2008. – №13. – С. 33-40. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=18748993>.
26. Фромм Э. Искусство любить / Эрих Фромм; [пер. с англ. под ред. Д. А. Леонтьева]. – СПб.: Азбука, 2002. – 221с.
27. Ханина И. Б. К вопросу о профессиональной составляющей в структуре образа мира / И. Б.Ханина // Вестник МГУ. – 1990. – № 3. – С. 42-56.
28. Шевченко Н. Ф. Становление профессионального сознания / Н. Ф. Шевченко // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 167-180.

29. Шевченко Н. Ф. Професійна свідомість психолога: механізм та функціонування / Н. Ф. Шевченко // Наука і освіта = Наука и образование = Science and education: Науково-парктичний журнал Південно-наукового Центру АПН України. – 2009. – № 6. – С. 57-60.

30. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг; [пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1996. – 330 с.

**Матриця значущих кореляційних зв'язків індикаторів СД серед абітурієнтів,
що здобуватимуть першу вищу освіту²**

Індикатори СД	Вік респондента	Мягкий – Твердий	Противный – Приятный	Большой – Маленький	Простой – Сложный	Расслабленный – Напряженный	Важный – Неважный	Бесцветный – Красочный	Ложный – Правдивый	Угловатый – Округлый	Новый – Старый	Активный – Пассивный	Быстрый – Медленный	Мужской – Женский
Безопасный – Опасный		,503**	-,467*					-,450*			,737**			-,396*
Мягкий – Твердый														-,445*
Противный – Приятный	455*						-,402*	,435*			-,536**	-,046		
Радостный – Печальный				,476*								,637**	,420*	
Плохой – Хороший					,420*	,614**	-,442*						-,427*	
Большой – Маленький					-,389*							,394*		
Хаотичный – Упорядоченный														,405*
Простой – Сложный						,660**	-,397*		-,423*				-,482*	
Расслабленный – Напряженный													-,427*	
Сдержанный – Эмоциональный										,393*				
Бесцветный – Красочный											-,438*			
Угловатый – Округлый														
Новый – Старый														
Активный – Пассивный													,674**	

** – статистична похибка $p \leq 0,01$

* – статистична похибка $p \leq 0,05$

² Назви індикаторів семантичного диференціала подано мовою, запропонованою в опитувальнику

**Матриця значущих кореляційних зв'язків індикаторів СД серед абітурієнтів,
що здобуватимуть другу вищу освіту³**

Індикатори СД	Мягкий – Твердий	Радостний – Печальний	Плохой – Хороший	Расслабленный – Напряженный	Важный – Неважный	Сдержанный – Эмоциональный	Бесцветный – Красочный	Ложный – Правдивый	Угловатый – Округлый	Быстрый – Медленный
Безопасный – Опасный	,480*									
Мягкий – Твердый				,429*						
Противный – Приятный		-,696**	,721**				,625**	,576**	,481*	
Радостный – Печальный			-,593**				-,526**	-,552**		
Плохой – Хороший							,436*	,791**		
Большой – Маленький							-,495*			
Хаотичный – Упорядоченный					-,544**					
Простой – Сложный				,657**						
Расслабленный – Напряженный										
Важный – Неважный						-,517*			-,510*	
Сдержанный – Эмоциональный							,433*			
Бесцветный – Красочный								,416*		-,469*
Ложный – Правдивый										
Активный – Пассивный										,451*
** – статистична похибка $p \leq 0,01$ * – статистична похибка $p \leq 0,05$										

